

Institutionen för hälsovetenskaper
Sociala omsorgsprogrammet
Inriktning socialpedagogiskt arbete
Kurs 6 moment 2
C-uppsats 10 poäng
VT 07

Våga se barnen!

Personals upplevelser av sitt arbete med barn
till missbrukande förälder/föräldrar

Dare see the children!

Personnels experience of their work with children of
addicted parents

Annika Mårtensson
Ann-Christina Karlberg
Sociala omsorgsprogrammet
Institutionen för hälsovetenskaper

Datum för examination: 070607
Handledare: Gertrud Sundling
Examinator: Anders Giertz

Abstract

The purpose with our study is to increase our knowledge about how personal in different activities experience the work with children's who is growing up with addicted parents. What the personal experienced as important facts was structure and flexibility to take care of all children's special need.

Something else they experienced was, during discussions with children it's important to listen to them and confirm their self-esteem.

We have found that there are many well-functioning activities for this kind of children, but there are difficulties to have the parents to take the children to the activities.

The personal believe that this is because the parents do not realise their addiction problem enough. The respondents expressed a wish to get closer to the school so they can increase cooperation and reach more children in this way, and a lot of these respondents also point out that the community where ever the children are has a obligation to report or notify the social service if there are any children that need care.

Keywords: Children, Addicted parents, Social work, Activities, Working material, Conversation.

Abstrakt

Syftet med vår studie är att öka vår kunskap om hur personalen inom olika verksamheter upplever arbetet med barn som växer upp med missbrukande förälder/föräldrar. Vad personalen upplevde som viktigt i sitt arbete var struktur, tydlighet och att vara flexibel för att möta varje barns behov. Något de även upplever som viktigt i samtal med barn är att vara lyhörd, bekräfta och att stärka barnets självkänsla. Vi har funnit att det finns många välfungerande verksamheter men personalen upplever dock att rekryteringen (att nå barnen) är det största hindret. Anledningen till detta problem upplever personalen har sin orsak i föräldrarnas insikt av sin missbruksproblematik. Respondenterna uttrycker sig om en önskan om att ha ett ökat samarbete med skolan för att nå fler barn. Dessutom poängterar de flesta respondenterna om att anmälningsskyldigheten från verksamheter där barn befinner sig i samhället är ett problem.

Nyckelord: Barn, missbrukande förälder/föräldrar, socialt arbete, arbetsmaterial, samtal.

Innehållsförteckning

1. Inledning	
1.1 Syfte och frågeställning	2
1.2 Definitioner	2
2. Bakgrund	
2:1 Missbrukets konsekvenser för barn	3
2:2 Tolvstegsprogrammet/Minnesotamodellen	5
2:3 CAP-metoden	5
2:4 Arbetsmaterial från Rädda Barnen	6
2:5 Bearbetande samtal	7
2:6 Aktuell Lagstiftning	8
3. Tidigare forskning	
3:1 Mot alla odds	10
3:2 Barnets bästa kräver resurser	12
4. Teoretiska utgångspunkter	
4:1 Systemteori	14
4:2 KASAM	15
4:3 Anknytningsteori	16
5. Metod	
5:1 Kvalitativ metod	17
5:2 Validitet, reliabilitet och generaliserbarhet	18
5:3 Etiska övervägande	18
5:4 Urval	19
5:5 Tillvägagångssätt	20
5:6 Metoddiskussion	22
6. Presentation av respondenter	22
7. Resultatredovisning	24
7:1 Tema – upplevelser av arbetet	24
7:2 Tema – Tydlighet/struktur	26
7:3 Tema – Barns utveckling	27
7:4 Tema – Blandad problematik	28
7:5 Tema – Samverkan	29

7:6 Tema – Den första kontakten	30
8. Resultatanalys	32
9. Slutdiskussion	35
10. Slutord	37
11. Litteraturlista	39

Bilaga 1

Informationsbrev

Bilaga 2

Medgivandeblankett

Bilaga 3

Intervjuguide

Bilaga 4

Ansvarsfördelning

1. Inledning

*"Föreställ dig ett helt vanligt vardagsrum... stolar, bord, fåtöljer, en tv, en soffa...och så i mitten av rummet en...**STOR, GRÅ ELEFANT**... som tar upp det mesta av rummet. Elefanten bara står där och vaggar... byter från den ena foten till den andra och svänger från sida till sida. Föreställ dig också dem som bor i huset. Ett barn... tillsammans med sin mamma, kanske en pappa, kanske finns det några syskon nån syster eller bror. Alla de som bor i huset måste gå genom vardagsrummet flera gånger varje dag och barnet tittar på när de alla går genom rummet...mycket försiktigt...runt...**ELEFANTEN**...Alla undviker elefantens stora svängande snabel och dess enorma fötter.*

Eftersom ingen nånsin pratar om Elefanten, vet barnen att det inte är meningen att han heller ska prata om den.

Och det gör han inte heller. Inte med någon enda.

Men barnet börjar känna sig orolig och undrar varför ingen säger nånting eller gör nånting för att flytta på Elefanten. Det är ju trots allt en väldigt stor Elefant och att försöka gå runt den och undvika den hela tiden är inte särskilt lätt.

Så barnen börjar undra om andra människor verkligen också kan se Elefanten eller om det bara är han som inbillar sig att den är där.

Men eftersom han inte kan fråga nån så fortsätter han att undra, gå runt den, undvika den och fortsätter att vara orolig.”(Cap-material)

Ovanstående saga belyser hur det är att växa upp i en familj med en missbrukande förälder/föräldrar. Denna problematik kan även appliceras på sagan om Kejsarens nya kläder där det är uppenbart för alla att han är naken men alla har sitt sätt att förneka det hela på. Barn till missbrukare är inget utforskat område. Mycket litteratur finns inom området som beskriver de konsekvenser det kan föra med sig att växa upp med en missbrukande förälder. Det uppskattas att 1-3 barn i varje barngrupp och skolklass växer upp i missbruksmiljö enligt (Bengtsson, Gavelin, 2004, s 74). Denna siffra kan kännas oroväckande och väcker funderingar över vad som kan erbjudas för hjälp till dessa barn.

I vår undersökning har vi valt att lägga fokus på barn som växer upp i hem där missbruk förekommer och ännu en anledning till att vi valde detta problemområde beror på att vi båda har stort intresse av missbruksproblematik. Den förförståelse vi har består av egna erfarenheter och erfarenheter från vår yrkesförberedande praktik som vi har gjort under vår pågående utbildning till socialpedagoger på Kristianstad Högskola. Under vår praktik har vi mött en problematik där fokus riktas mot de vuxne missbrukande personerna. Detta har gjort att vi vill undersöka hur olika verksamheter arbetar med dessa barn samt hur personalen upplever sitt arbete.

1:1 Syfte och frågeställningar

Syftet med vår undersökning är att öka vår kunskap om hur personal inom olika verksamheter upplever arbetet med barn som växer upp med missbrukande förälder/föräldrar.

Utifrån vårt syfte har vi formulerat nedanstående frågeställningar.

- Hur upplever personalen sitt arbete med ovanstående målgrupp?
- Hur upplever personalen samarbetet med andra instanser?

1:2 Definitioner

För att det ska bli tydligt för läsaren har vi valt att förtydliga olika begrepp som återkommer i arbetet.

Barn

I vår studie har vi valt att utgå från FN:s definition av barn. I barnkonventionens första artikel belyser man att alla under 18 år avses som barn. (Mänskliga rättigheter - Konventionen om barns rättigheter, 2003, s 35). Anledningen att vi valde denna definition är att denna åldersgrupp återfinns i verksamheterna i vår studie.

Missbruk

Hans Bergström (1996, s 10) definierar begreppet missbruk på följande vis "... Ordet missbruk används för att beteckna en vanemässigt överdriven konsumtion av alkohol, narkotika, psykofarmaka, mat, natur, tobak och andra medel. Med överdriven menas att konsumtionen leder till skador av medicinsk, psykologisk eller social natur, där problem till följd av skadorna har

uppstått i relation till omgivningen. Bergström menar att ordet missbrukare används i samhället som en diagnos för att bevara kontakten med andra grupper i samhället. Bergström betonar faran i generaliseringen av ordet missbruk (a.a., s 10).

När vi använder oss av ordet missbruk hänför vi till verksamheternas inriktning på kemiskt beroende som alkohol, droger och tablettmissbrukare. När vi pratar om missbrukande förälder/föräldrar antyder vi att de missbrukar något av det ovanstående.

Verksamhet

När vi nämner om verksamheter i vår analys och diskussion så syftar vi till respondenternas arbetsplatser som vi har i vårt urval.

2. Bakgrund

Vi kommer att inleda med en kort beskrivning hur det kan vara för ett barn att växa upp med missbrukande föräldrar. Detta på grund av att både öka vår egen förståelse men även att läsaren får en bild av vad det kan innebära. Vi kommer att belysa olika arbetsmetoder som är aktuella inom olika verksamheter där man arbetar med barn till missbrukande förälder/föräldrar. Därefter lite kort om vad lagstiftningen säger om föräldrars skyldighet samt vad anmälningsskyldigheten betonar. Den forskning vi har utgått ifrån är *Mot alla odds* som belyser viktiga faktorer för en positiv utveckling av barn som växer upp i problematisk miljö så som missbruksfamilj. Dessutom har vi använt oss av en undersökning gjord av Rädda Barnen som bygger på socialsekreterares upplevelser av sitt arbete.

2:1 Missbrukets konsekvenser för barnen

” ...det finns två sätt att svika sitt barn på. Det första är att dö ifrån det. Det andra är att ta till droger och bli onåbar. Då fälls en pansarvägg ner och på andra sidan står du som barn och skriker.” (Citat av Kerstin Bergström, författare, Rädda barnen s 25)

I Rädda barnens bok *När mamma eller Pappa dricker* av Arnell och Ekbohm (2002) berättar man i ett kapitel om vad det kan föra med sig av att växa upp med en förälder/föräldrar som missbrukar. Författaren betonar även vad som kan vara det jobbigaste för barnen med missbrukande förälder/föräldrar. Att föräldrarnas otillgänglighet och avvisande är något som kan skada det växande barnet mest. När barnet inte känner igen sina föräldrar kan ångest och förvirring skapas (a.a., s 26). När föräldern/föräldrarna är berusad kan barnet uppleva kommunikationen överklig eftersom föräldern blir ointresserad, egoistisk och otillgänglig. Dessa snabba förändringar för med sig att barnet får ett konfliktfyllt förhållande till föräldern. Barnet tycker inte om förändringarna och hamnar då i en olöslig konflikt vilket gör att de förnekar de negativa känslor för att de är så smärtsamma (Hansen, 1995, s 38). Dessutom påpekar han även att i en missbruksfamilj finns oftast ingen ordning och struktur, tillvaron är oförutsägbar. Hansen talar även om att den vuxne har svårt att hantera sin föräldraroll, man förnekar sitt missbruk för familjemedlemmarna och för omvärlden genom lögn och bortförklaringar. Eftersom man inte kan tala om problemet hemma väcks ofta en känsla av skam hos barnet (a.a., s 43-45). Känslan av att inte vara viktig och värdefull påverkar barnets uppväxt. Barnet tar oftast på sig skulden för problemet och övertar ansvar och arbetsuppgifter för att få beröm och en känsla av att vara betydelsefull. Arnell & Ekbohm (2002) anser att dessa barn som växer upp i missbruksfamiljer får inte sina känslomässiga behov tillfredställda. Dessa barn får oftast inte den empati och bekräftelse som barn behöver under sin uppväxt. Detta för med sig att de har svårt att känna igen och sätta ord på sina känslor (a.a., 1994 s 28). Avslutningsvis menar Hansen (1994) att det i dagens samhälle finns fördomar mot personer som har missbruksproblem och att det just är dessa fördomar som ökar skammen hos den missbrukande vilket leder till att han/hon inte är så benägen att söka hjälp (a.a., s 23).

Enligt författarna här ovan är det inte bara missbrukaren själv som påverkas av konsekvenserna av sitt missbruk. Utan den personlighetsförändring som beskrivs hos missbrukaren påverkar även barnet/familjen runt omkring i mer eller mindre omfattning. Inom missbruksvården har där även växt fram olika program som riktar sig till barn till missbrukande förälder/föräldrar. I följande stycke skall vi se lite närmare på dessa. Vad finns det då för stöd och arbetsmetoder till dessa barn och hur har de utvecklats?

2:2 Tolvstegsprogrammet/Minnesotamodellen

AA grundades i mitten 1930-talet av Bill Wilsson. AA står för Anonyma Alkoholister. De tolv stegen och de tolv traditionerna ligger till grund för AA programmet. Tolvstegsprogrammet är grundat från Minnesotamodellen i USA. Enligt Bill Wilson själv bygger de tolv stegen på de erfarenheter som de första medlemmarna i AA stötte på i sin väg mot tillfrisknande. Tolvstegsprogrammet utgår ifrån sjukdomsbegreppet vilket innebär att alkoholism ses som en sjukdom men även som en familjesjukdom. Tillfrisknande från sjukdomen är beroende av helt avhållsamhet från drogen samt hur väl man tillämpar och förstår innebörden av de principer programmet bygger på. Man påpekar dock även inom AA att programmet är ett förslag till tillfrisknande men det finns inget tvång. Under tidens lopp har många grupper enligt tolvstegsmodellen växt fram bland annat Al-Anon som riktar sig till anhöriga och vänner till alkoholister och Al-Ateen som riktar sig till tonåringar som har växt upp med missbrukande förälder. Även andra grupper existerar med annan inriktning än just alkohol så som tvångsmässiga störningar eller former av beroende (Gorski, 2002, s 12, 41).

Det är just mötena som är det primära i dessa självhjälsgrupper/tolvstegsprogram, att träffa andra i liknande situation som man kan dela sin erfarenhet, tro, hopp och styrka med. (a.a., s 25). AA:s program kallas ofta för ett andligt program detta på grund av att innebörden i programmet är att Gud eller en högre makt är en viktig grund i sitt tillfrisknande genom mod, styrka och hopp. Denna högre makt är dock helt individuell, för vissa är själva gruppen/mötena källan till deras högre makt (a.a., s123). Minnesotamodellen är ett behandlingsprogram som i kombination med forskningarna kring medicin, psykiatri och psykologi utgår från AA: s tolvstegsprogram (AA:s historia i Sverige,1996, s 80).

2:3 CAP-metoden (Children Are People Too)

Cap-metoden är utvecklad från Minnesota-modellen och utgår ifrån sjukdomsbegreppet. Detta innebär att det är inte bara den som missbrukar som är i behov av hjälp utan hela familjen dvs missbruket blir en familjesjukdom.(www.prokrami.se)

Jette Boberg har omarbetat den amerikanska CAP –metoden till en svensk variant för att den skulle överensstämma med det svenska förhållandet. Anledningen till att hon blev intresserad av att utbildas i USA inom CAP-metoden beror på att hon hade arbetat med vuxna missbrukare i

arton år och hade då fått insikten om att barnen som växte upp i missbruksfamiljer också hade behov som måste uppmärksammas. Metoden är ett pedagogiskt program med terapeutiska inslag och är det första kända stödprogrammet för barn. Metoden är till för att lära barnen tolka, förstå, kommunicera samt den sociala rollen för att kunna klara sig i den miljö de lever. Programmet är förutsägbart och har tydliga gränser, man utgår från olika tema som känslor, försvar, sjukdomar, familjen, risker och våld. Metoden består av instruktioner, lekar, övningar och arbetsblad. Den har bäst effekt till barn mellan 7-12 år men kan anpassas till andra åldersgrupper också. I barngrupperna som arbetar efter CAP-metoden jobbar man med att förstärka och bygga upp barnens självbild och självförtroende. Idag utbildar och handleder Jette Boberg gruppleddare inom denna metod (www.m.lst.se, Erfarenhetsutbyte om barngrupper).

2:4 Arbetsmaterial från Rädda barnen

Rädda barnen (RB) har tillsammans med folkhälsoinstitutet framställt boken *När mamma eller pappa dricker... en handbok om att arbeta i grupp med barn till alkoholister* (2002). Rädda Barnen fokuserar på barn som har svårt att få sina rättigheter respekterade och tillgodosedda. De utgår från FN:s konventionen om barns rättigheter och önskar då med detta bidrag att öka kunskapen för vuxna om barn och ungdomars behov och rättigheter. Boken belyser tankegångar och arbetssätt från Lidingö-modellen. Modellens syfte är att uppmärksamma barn till missbrukande föräldrar. Författarna till boken har yrkesverksam erfarenhet av modellen. Tanken kring boken är att inspirera personal till att starta upp gruppverksamheter. Dessutom önskar de att inspirera till ett nytt arbetssätt för att samarbetet mellan socialtjänst, BUP, skola och alkoholtvättning kan utvecklas. Anledningen till denna tanke var att de hade erfarenhet av att socialtjänsten då det gällde missbruksfamiljer, endast hade fokus på den vuxne missbrukaren och inte på barnet. Barnpsykiatrien mötte barn som för illa men hade ingen vetskap om att barnen kunde komma från en missbruksfamilj. Materialet är avsett att användas till barn och tonårsgrupper som har svårt att få sina rättigheter respekterade och tillgodosedda. Författarna menar att om ett barn får berätta om sina upplevelser kan de klara sig igenom svåra situationer i livet och betonar barnets behov på följande sätt (Lindstein, 2001, s 5-10).

- *"att träffa andra barn som lever under samma livsvillkor.*
- *att dela sina upplevelser med varandra*
- *att få kunskap om alkoholism*

- *att bli sedda och sätta sig själv i centrum*
- *att bryta sin isolering och ensamhet*
- *att sätta ord på sina känslor*
- *att öva sig på att säga nej*
- *att undersöka sin släkt och sitt nätverk*
- *att leka och fantisera*
- *att slippa ansvar för den som dricker*
- *att själv kunna påverka något i sin omgivning"*

(Arnell & Ekbom, 2002, s 10)

Handboken är uppdelad i olika delar. Den inleder med en berättelse om en flicka som växer upp med en missbrukande mamma, tanken med denna berättelse är att den ska förmedla en känslomässig upplevelse om hur det kan vara att ha en förälder som har alkoholmissbruk. Därefter kommer en kort fakta del om barns livsvillkor i en missbruksfamilj. Därefter beskrivs en metodik del, hur det kan vara att arbeta som gruppledare och vad man bör tänka på. Avslutningsvis kommer förslag till 23 gruppträffar, som utgår ifrån olika områden som man kan upprepa efter behov. ”*Alkohol, familj, förändring och roller, gästföreläsare, släkt, familjetraditioner, utflykt, känslor, vänskap, mobbning, att vara kär, mitt jag och min kropp, privat område, fantasi, knark och alkohol - att berusa sig och barns rättigheter.*” (a.a., s 134-137). Under varje gruppträff ges förslag på hur man kan gå till väga inom de olika områdena t.ex. lämpliga samtal, rollspel, övningar, lekar med mera. Något som är gemensamt inför varje gruppträff är *namnlek, idag runda, saft och varma bullar, gå en runda, lekar och rörelse, övningar och avslutning* (a.a., s 46-47).

2:5 Bearbetande samtal

Övreeide (2001, s 143) beskriver bearbetande samtal som ett sätt att påverka och vidga barnets känslomässiga upplevelser och förståelse av sin problemsituation. Detta måste dock ske med en bekräftelse och vikt av barnets upplevelser. Övreeide (2001) menar att barn, i sina erfarenheter, av olika anledningar kan ha låst sig i sin förståelse av sina upplevelser och att det hindrar barnet i sin anknytning och utveckling. Bearbetande samtal syftar till att lära barnet att leva med dessa upplevelser utan att det blir ett hinder i barnets anknytning och utveckling. Dessa samtal kan

genomföras utan att vara terapeutiska. Övreeide (2001, s 143-144) menar att man måste få till en förändring i hur barnet ser på sitt problem. Detta sker som sagt genom att vidga och göra tillägg i barnets förståelse av sina erfarenheter. Om samtalet är av bearbetande art måste det kunna följas upp av samma person eftersom att man går in i en process med barnet. Det optimala är om samtalet kan trianguleras det vill säga att man involvera en utomstående person som står barnet nära men som inte är delaktig i vårdsnaden av barnet t.ex. lärare eller kurator påpekar Övreeide (a.a., s145). Han anser att barn har svårt att tala om/avslöja saker som den tror kommer att skada personen i fråga. Denna känsla kan uppstå om det t.ex. Är barnets fosterförälder som ingår i trianguleringen.

För att bearbetande samtal skall kunna vara effektiva är det viktigt att samtalet bygger på tillit och närhet. Det inbegriper även att tiden för samtalet och över vilken tidsram som samtalet skall äga rum är fastlagt. Den tydliga ramen för samtalet är en motsats till barnets dagliga vårdsnad. Dessa ramar hindrar också barnet från att utveckla gissningar och fantasier om en ökad kontakt med personen som håller i samtalet (Övreeide, 2001, s 147). Övreeide menar att för att samtala med barn till missbrukande föräldrar måste man ha en förståelse för vad det kan innebära att växa upp under sådana förhållanden. Annars är det lätt att barnet känner sig annorlunda och konstigt. Han menar att barn till missbrukande föräldrar har ett stort behov av att känna öppenhet inför sin problematik och erfarenheter (2001, s 42-43).

” När barnets situation och reaktioner blir bemötta som självklara och bekanta, kan den press minska som hittills har förstärkt den skamkänsla som barnet ofta har organiserat sin erfarenhet i.” (Övreeide, 2001, s 43)

2:6 Aktuell lagstiftning

Lagstiftningen kring barn kan man inte hitta sammanförd någonstans, utan återges i olika författningssamlingar. Enligt den svenska lagen är barn under 18 år omyndiga. Det är föräldrar, andra vårdsnadshavare eller representanter för samhället som avgör barnens rättigheter. Vad säger då dessa lagar? Vad säger lagen om en förälders skyldighet i omvårdsnaden av barnet? Och vad händer när en förälder brister i sitt föräldraskap? Vilka skyldigheter har personal som befinner sig i de verksamheter där barnen vistas?

Föräldrabalken

6 kap. Om vårdnad, boende och umgänge

”1 § Barn har rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran. Barn skall behandlas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling.”

”2 § Barn som står under vårdnad av både föräldrarna eller en av dem, om inte rätten har anförtrott vårdnaden åt en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare. Vårdnaden om ett barn består till dess att barnet fyller arton år eller dessförinnan ingår äktenskap.

Den som har vårdnaden om ett barn har ett ansvar för barnets personliga förhållanden och ska se till att barnets behov enligt 1 § blir tillgodosedda. Barnets vårdnadshavare svarar även för att barnet får den tillsyn som behövs med hänsyn till dets ålder, utveckling och övriga omständigheter samt skall bevaka att barnet får tillfredsställande försörjning och utbildning. I syfte att hindra att barnet orsakar skada för någon annan skall vårdnadshavaren vidare svara för att barnet står under uppsikt eller andra lämpliga åtgärder vidtas.” (Sveriges rikets lag, 2005, s 66)

I Socialtjänstlagen kan vi läsa att lagarna bör syfta till att underlätta familjens uppgift att ge barnen en materiell och känslomässig trygghet. Socialtjänstlagen betonar att verksamheten skall utmärkas av en helhetssyn i stället för symtomtänkande. Det vill säga att när man ser till den enskildes eller till en grups sociala situation så måste man beakta problemen, som individen/individerna upplever, i förhållande till hela den sociala miljön (Norström & Thunved, 2006, s 92).

Socialtjänstlagen

14 kap. Anmälan om missförhållanden

”1 § Var och en som får kännedom om något som kan innebära att socialnämnden behöver ingripa till ett barns skydd bör anmäla detta till nämnden.

Myndigheter vars verksamhet berör barn och ungdom samt andra myndigheter inom hälso- och sjukvården, annan rättspsykiatrisk undersökningsverksamhet, socialtjänsten och kriminalvården är skyldiga att genast anmäla till socialnämnden om de i sin verksamhet får kännedom om något som kan innebära att socialnämnden behöver ingripa till ett barns skydd detta gäller även dom som är anställda hos sådana myndigheter.” (Socialtjänstlagen, 2006)

Vi har studerat barnets konsekvenser och vuxnas ansvar för barnet och hur man aktivt kan jobba med barn till missbrukande föräldrar. Som vi kan se är det föräldrarna som ansvarar för omvårdnaden av barnet och i fall där föräldrarna brister i sitt ansvar är det vuxna i barnets omgivning som *bör* anmäla. Vuxna som i sin verksamhet kommer i kontakt med barn är *skyldig att anmäla* vid misstanke om att ett barn far illa. Men vad är det då för faktorer som spelar in när barn som växt upp med missbrukande föräldrar t.ex. trots sina villkor växer upp till trygga och omtänksamma vuxna?

3 Tidigare forskning

3:1 Att växa mot alla odds

Emmy Werner, professor i psykologi vid University of California, och Ruth Smith, klinisk psykolog på ön Kauai (Hawaii), har tillsammans skrivit boken "Att växa mot alla odds, från födelse till vuxenliv" (1992). Boken är en studie av 505 kvinnor och män, födda 1955 på ön Kauai (E. Nielsen ur Werner & Smith, 1992, s 17).

Syftet med studien är att spåra varaktiga effekter av en svår barndom såsom komplikationer i samband med graviditeten, konflikter i familjen, fattigdom, psykisk störning/missbruk hos förälder. "Ett annat mål är att studera långsiktiga verkningar av skyddsfaktorer, och analysera vilka processer som trots allt gör att de flesta ungdomar med en sådan bakgrund blir välanpassade vuxna." (Werner & Smith, 1992, s 25) Vart tredje barn av undersökningsgruppen föddes med påtagliga problem av olika slag som förhindrade en fördelaktig utveckling. Det är dessa barn som boken handlar om och deras historia när de ser tillbaka på sina liv som 32-åringar. De variabler som Werner & Smith räknar till påtagliga problem är t.ex. förälders saknad av utbildning, kaotiska förhållanden, skilsmässa, svek, alkoholproblem eller psykisk sjukdom hos föräldrarna (a.a.). Werner & Smith (1992) fann att 2/3 av barnen i den utsatta gruppen som levde med flera av ovanstående variabler fick inlärningssvårigheter och/eller beteendestörningar innan de fyllt 10 år. Och många blev kriminella, psykiskt sjuka eller gravida före de fyllt 18 år. Vad de dock vill lägga vikt på i sin studie är att 10 % av barnen i den utsatta gruppen vid 18 års ålder hade utvecklats till en kompetent, trygg och omtänksam vuxen trots sina motgångar (a.a., s 24).

Vad Werner & Smith (1992) kom fram till i sin studie som hade betydelse för hur man klarade

problematiska uppväxter var t.ex. inneboende egenskaper. Egenskaper som framkallade positiv reaktion från omgivningen var t.ex. lättsamt temperament, goda skolresultat och uttalat socialt intresse och inga besvärande ovanor.

”Övriga variabler som skyddade barn i högriskgruppen var kompetenta föräldrar (särskilt mödrar) och alternativa källor till stöd i familjen, bland grannarna, i skolan och i samhället.” (Werner & Smith, 1992, s 233) Faktorer som att det har funnits viktiga/engagerade vuxna (resurspersoner) som har fungerat som förebildar/vägvisare och som har kunnat hjälpa barnen att hitta/bygga upp tillit, självkänsla, självständighet och initiativkraft är alltså av avgörande betydelse menar Werner & Smith (1992). Dessa barn hade en förmåga att välja ut och bygga upp stödsystem som i sin tur förstärkte och bekräftade dem, inte bara som barn utan även i vuxen ålder (a.a., s 233). Werner & Smith (1992) menar att man i samhället måste prioritera åtgärdsprogram för barn och ungdomar som är mest sårbara och som saknar personliga resurser eller sociala band. De nämner bland annat barn som växer upp med förälder med svår psykopatologi (schizofrena, känslomässigt störda) och barn till missbrukare (a.a., s 242).

Vad de fann i sin studie som var viktiga skyddande faktorer för barn som befann sig i högriskgruppen var:

1. ”En personlig läggning, som hjälpte barnet att väcka positiva reaktioner hos de närmsta vårdgivarna eller uppfostrare.
2. En förmåga att effektivt använda de anlag de hade: planera studier, regelbundna vanor och uppgifter inom hemmet.
3. Föräldrarnas/vårdgivarnas attityd speglade tanke och omsorg, vilket gav barnet självkänsla.
4. Andra stödjande vuxna personer som ingav de unga tillförsikt och som var till stöd vid ”inlussning” till vuxenlivet. Bland dessa ”surrogatföräldrar” fanns far- och morföräldrar, äldre vuxna släktingar, lärare, ungdomsledare och medlemmar i kyrkliga grupper.
5. Möjligheter till förändring som öppnade sig vid viktiga övergångar i livet såsom från exempelvis skola till att börja ett arbete, från civilt till militärt liv, från att vara ensamstående till äktenskap och föräldraskap, och som kunde föra en stor del av högrisk ungdomarna in på en normal bana i vuxenlivet. De starkaste grunderna för sådan förändring var vuxenstudier, ideellt arbete och/eller ett verkligt religiöst engagemang.” (Werner & Smith, 2003, s 21)

Werner och Smith (2003) uttrycker sig här om stödjande vuxna. Socialsekreterare är personer som ofta i sitt arbete får fungera som stödjande vuxna för barn till missbrukande föräldrar, detta dels genom särskilda barngrupper. Hur upplever de då sitt arbete? Rädda Barnens rapport, *Barnets bästa kräver resurser* (2006), har betraktat detta lite närmare.

3:2 Barnets bästa kräver resurser

I Rädda Barnens rapport har man gjort en undersökning om kommunernas ansvar för barn som far illa. Studien är inte vetenskaplig eftersom underlaget är begränsat och inte kan generaliseras. Syftet med rapporten är inte att ge en heltäckande bild eller utvärdering av socialtjänstens arbete. Rapporten berör många områden men vi lyfter endast fram det relevanta för vår undersökning. Undersökningen har genomförts med rundbordssamtal med socialsekreterare, enkäter till kommuner/kommundelar om stöd av gruppverksamheter och krissamtal till barn i utsatta situationer samt enkätundersökningar vid nordiska föreningar mot omsorgs svikts kongress och barn misshandel. Studien bygger på hur barn som far illa i praktiken får sina rättigheter tillgodosedda genom gruppverksamhet och krissamtal runt om i Sveriges kommuner. I studien har man utgått från 290 kommuner/kommundelar varav 210 svarade. Rapporten har utgått från barn som lever med problemkategorierna missbruk, psykiskt sjuka, familjevåld och barn i sorg. Av de 210 tillfrågade kommunerna kunde 174 erbjuda minst en av gruppverksamheterna till barn. 36 av kommunerna kunde inte erbjuda någon verksamhet alls för barnen. Mer än tre fjärdedelar av de tillfrågade kommunerna uppger att de har gruppverksamheter för barn till missbrukare. Totalt uppges i enkäterna att 2082 barn med olika problematik fick stöd i grupp under 2005 som endast är en bråkdel som befinner sig i utsatta situationer (*Barnets bästa kräver resurser*, 2006, s 2-8).

Rapporten framför även att forskning vittnar om att gruppverksamheter för barn i svåra livssituationer har en positiv inverkan detta kan man se när Rädda barnen gjorde en undersökning 2003 hur barn upplevde det att gå i gruppverksamhet. Resultatet av undersökningen hade vittnat om att barnen hade upplevt det mycket positivt och många uppgav att de blivit sedda, tagna på allvar och att det hade varit mycket positivt att samtala med andra i samma situation.

Rädda barnen rapporten betonar att alla barn med olika problematik som inte kan hanteras själv

ska kunna erbjudas tidig stöd, inte bara de som råkar bo i rätt kommun. Resultatet visar i rapporten att kommuner anger att 2000 barn fick stöd år 2006, denna siffra kan jämföras med vad statistiken säger att 200 000 barn lever med en förälder som missbrukar och att var tionde barn uppger att de bevittnat våld i hemmet.

Enligt rapporten upplever socialsekreterarna att det skulle förbättra samverkan om socialtjänsten fanns närmare folket. De menar att de borde ha en mera aktiv roll i samhället som exempel att presentera sig i skolorna och att vara delaktiga i elevhälsan. Anledningen till att vara aktiva i samhället hade medfört att det hade varit lättare att nå barn till missbrukande förälder/föräldrar vilket de ansåg som ett problem. Rapporten belyser även att socialsekreterarna antydde om att det gjordes för få barnavårdsanmälningar av förskolelärare, lärare samt personal vid barnavårdscentraler och mödravården. De påpekade även att polis och personal inom vuxenpsykiatri borde anmäla i högre utsträckning. Men största hindret som socialsekreterarna upplever är resurser i form av tid och pengar inte räcker till. Vad Rädda barnen har kommit fram till i sin rapport är att det ofta är ekonomiska aspekter och förälders vilja att söka hjälp för sitt problem som avgör om barnet får den hjälp och stöd det behöver. Rapporten betonar att man bör lägga mera fokus på barnperspektivet. Rädda Barnen poängterar även att barn som far illa har ingen röst i samhället och att samhället bör sätta fokus på barn som befinner sig i utsatta situationer och som behöver stöd från socialtjänsten och andra myndigheter (a.a., 2006, s 2,39,43).

4. Teoretiska utgångspunkter

Inledningsvis har vi en presentation av våra teoretiska utgångspunkter Systemteorin, KASAM och Anknypningsteorin. Anledningen till att vi har valt systemteorin är att vi har utgått ifrån det systemteoretiska synsättet. Vi menar att familjen är som ett system och finns det missbruk i familjen så påverkas hela systemet och med det familjemedlemmarna och att alla i familjen kan vara i behov av hjälp. Därefter tittar vi närmare på vad teorin om känsla och sammanhang (KASAM). Anledningen till att vi har valt att utgå från denna teori är att personalen inom verksamheterna arbetar med att försöka att få barnen att bemästra den problematik de lever med.

Övreeide (2001) menar att barn som har varit med om svåra situationer kan låsa sig i sin förståelse av sina upplevelser och att detta kan hindrar barnet i sin anknytning och utveckling. Vad säger då anknytningsteorin är viktigt för barns anknytning? Till en början kommer vi dock att se närmare på systemteorin.

4:1 Systemteori

I boken *Från systemteori till familjeterapi* av Schjödtt och Egerland (1994, s 45) betonar man att systemteori är ett brett begrepp där många teorier vilar under. Systemteorierna utgör en viktig grund för hela det familjeterapeutiska området. De flesta systemteorier har sin utgångspunkt i biologi och zoologi eller från fysik och datateknik. Teorierna har sedan med tiden utvecklats för att kunna användas som sociala system. I det Systemteoretiska synsättet har man system som bas, författaren definierar system på olika vis men utgår ifrån Hall & Fagens definition

”system är en uppsättning komponenter (objekt) med relationer mellan komponenterna (objekt) och mellan deras egenskaper.” (Hall & Fagen, 1956, s 18)

Denna definition är klassisk och betonar att det är helheten som ska studeras samt att förstå interaktionen mellan delarna (Schjodtt & Egeland, 1994). Författarna betonar att alla individer ingår i olika sociala system oftast många på samma gång. Exempel på sociala system kan vara familjen eller arbetsgruppen. Dessutom betonar författarna att de sociala systemen är svårare att avgränsa än ett mekaniskt eller biologiskt system. Författarna beskriver det som att man kan se kroppens organ som ett system, på ett självklart vis men vad som ingår i ett socialt system så som en vänskapskrets och en annan inte gör det är inte lika självklart (a.a., 1994 s 48-49). Ett systemiskt tänkande utgår från ett cirkulärt tänkande, det innebär att man inte tänker orsak-verkan som i det linjära tänkandet, utan man utgår från den subjektiva upplevelsen och förståelse som den enskilda familjemedlemmen har av problemet. Allas uttalande har lika stort värde. Att tänka i orsak-verkan medför en skuld och syndabockstänkande som inte gynnar någon. Man kan avrunda det med det gamla talesättet *”Det är inte ens fel att två träter.”*(Lundsbye m.fl. 2005, s 79)

Systemteori i praktik

I boken *Sociala nätverk, grupper och organisationer* (2002) ger Ragnhild Andresen exempel på hur man i skolan och förskolan kan jobba med barn med socioemotionella problem, ur ett systemteoretiskt perspektiv. Andresen (2002) menar att barnet ofta blir sett som det rådande

problemet och att de insatser som sätts in ofta är riktade mot det enskilda barnet. Hon tycker att man inte kan betrakta det enskilda barnet när vi har en kunskap om:

”... att beteenden måste betraktas i ett rationellt sammanhang, att handlingar utspelas i interaktion med omgivningen.” (Andresen, 2002, s 273)

Andresen (2002) menar att man ska gå från ett individfokuserat till ett systemfokuserat tänkande. Detta innebär att man försöker utveckla en förståelse för att beteendeproblem och socioemotionella svårigheter är ett organisationsproblem mer än ett individproblem. Att man lägger vikt vid möten mellan de olika aktörerna och föräldrarna. Hon betonar, för att kunna hjälpa barnet på bästa sätt måste man fokusera på de vuxna (a.a., s 270).

Andresen (2002, s 271) menar att det finns en brist på kollektivt närmande inom organisationer. Oftast beställer skolor och förskolor färdiga paket lösningar i form av kurslitteratur inom ett vist problem område men att det som regel inte ger någon hållbar förändring inom organisationen. Hon menar att systemet, som man är del av, måste komma fram till ömsesidiga förståelser och beslut och att detta endast kan nås via dialog och reflektion kring arbetet.

4:2 KASAM

Aaron Antonovsky levde under (1923-1994) och var professor i medicinsk sociologi. Han har forskat kring varför vissa människor lyckats utvecklas både fysiskt och psykiskt hälsa trots påfrestande livssituationer. Antonovsky betonar att man måste lära sig att hantera med- och motgångar i sitt liv. Genom att hantera dessa motgångar krävs det att tillvaron känns *sammanhängande*. För att skapa denna känsla av sammanhang krävs att tillvaron görs *begriplig, hanterlig och meningsfull*. Genom att uppnå alla dessa komponenter skapas *känsla av sammanhang* (KASAM). Han utgår ifrån ett salutogent synsätt som innebär att man fokuserar på det friska, helande och hälsobringande. I motsättning till detta synsätt finns det patogena synsättet där man endast tittar på varför man blir sjuk. Komponenten *begriplighet* syftar på att förklara i vilken omfattning man upplever inre och yttre stimuli från omvärlden som begripligt där informationen känns som ordnad sammanhängande, tydlig och strukturerad. En person som har en hög känsla av *begriplighet* har en förmåga att ordna och förklara det oförutsägbara och kaotiska han/hon möter i världen. Den andra komponenten som Antonovsky belyser är *hanterbarhet*. Den innefattar hur en person upplever vad det finns för stöd och resurser i ens omgivning som man har hjälp av i mötet med kraven från omvärlden. Resurser i form av nära

vänner, familj, läkare m.m. som man känner tillit och trygghet till. Personer med en känsla av hög grad av *hanterbarhet* upplever sig inte som ett offer i olika situationer och inför sin omgivning och upplever inte livet orättvist (Antonovsky, 2005, s 9, 44-46).

"Olyckliga saker händer i livet, men när så sker kommer man att kunna reda sig och inte sörja för alltid." (a.a., s 45)

Den sista komponenten som Antonovsky nämner är *meningsfullhet*. Detta begrepp syftar till att livet har en känslomässig innebörd för personen vilket innebär att man inte ser problem och krav som något hinder utan som en utmaning och vilja till att engagera sig. Antonovsky avslutar med att dessa tre komponenter är beroende av varandra och avgörande för att kunna känna att tillvaron är sammanhängande.

Antonovsky poängterar med att få en bra hälsa genom att undvika krävande händelser räcker inte utan betonar

"Det räcker inte med att laga >>broläggningen << över >>livsfloden<< så att folk inte ramlar(eller hoppar) i vattnet. Man måste därutöver lära dem simma, hantera sina liv i med- och mot-gång, göra det av tillvaron."(a.a., s 9)

4:3 Anknytningsteori

Bowlby (1994), som levde under åren 1907-1990), var läkare och psykoanalytiker. Han är känt för sin teori om barns anknytning till en föräldergestalt. Bowlby (1994) strävade efter att kunna påvisa hur och varför föräldrarnas beteende påverkat barnet (Bowlby, 1994, s 11).

Med Anknytningsteorin menar man att barn, från andra hälften av levnadsåren, har en normal medfödd läggning att utveckla en växande känslomässig anknytning till en central föräldergestalt. Denna centrala förälder gestalten blir som en utgångspunkt för barnet i sitt utforskande av omgivningen. Barnet har ett behov av att veta att föräldergestalten finns som en bas där barnet kan söka betryggande uppmärksamhet, tröst, stöd eller skydd. Känner barnet en trygghet i basen, via den vuxnes respons, så utvecklas barnet optimalt. Är den däremot opålitlig, men till tider bra, så finns det risker för att barnet utvecklar en ångest som stör relationer till andra och utvecklingen av barnet. Barnet undviker därefter nära kontakter med andra. Denna utveckling menar Bowlby (1994) ger erfarenheter som påverkar ens personlighetsutveckling under hela livet (Bowlby, 1994, s 11-12). Han menar att det anknytningsbeteende man har, som förälder, har anordnats inom personen av tidigare upplevelser som man haft i sin ursprungsfamilj. Dessa tidigare

upplevelser fungerar som en arbetsmodell i mötet med andra människor. En bra inre arbetsmodell resulterar i möten präglad av tillit och positiva förväntningar. Han menar med sin teori att man bör på det system av beteendemönster som är karakteristiskt för förälder omsorg. Vad som aktivera/avbryter, hur mönster förändras och hur föräldrarnas omsorgsbeteende organiseras. Men även hur erfarenheter påverkar dess utveckling hos den enskilda individen (Bowlby, 1994, s 20, 193).

5 Metod

5:1 Kvalitativ metod

Vi har valt att göra en kvalitativ undersökning eftersom vårt syfte är att öka vår förståelse för hur personal i olika verksamheter upplever att arbeta med barn som växer upp med missbrukande förälder/föräldrar. Anledningen till att vi har valt en kvalitativ undersökning har sin grund i att vi är intresserade av hur något är konstruerat dvs. vilken natur eller vilka egenskaper något har. En kvalitativ undersökning kännetecknas av att försöka nå förståelse för en individ eller en grupp individers upplevelser (Hartman, 2004, s 15). Under studien har vi inte varit intresserade av att få svar på frågorna ”hur mycket” eller ”hur många” som kännetecknar en kvantitativ undersökning, utan målet var att nå en förståelse för de upplevelser personalen har av sitt arbete, sättet att se på sig själv o sin relation till omgivningen. För att nå denna förståelse måste man studera hela människan (a.a., s 273). Genom att nå deras upplevelser har vi valt att utgå från den hermeneutiska vetenskapsteorin, som vi anser är lämpligt att använda oss av. Teorin försöker att beskriva en individs eller en grupp individers livsvärld. Hermeneutiken är läran om hur det går till att förstå hur människor föreställer sig världen och vilken mening de tillskriver olika företeelser i världen. Genom att nå denna förståelse, har vi valt att utgå ifrån den hermeneutiska tolkningsläran (a.a., s 274). Man kan samla in data på olika vis inom den kvalitativa metoden. Man kan använda sig av observationer, enkäter o intervjuer. Men inom den kvalitativa metoden är det vanligast att använda sig av intervjuer när man samlar in data, men intervjuerna kan ordnas på olika vis. De kan vara ostrukturerade och ej standardiserade vilket innebär att frågorna inte är färdiga från början, den intervjuade får själva avgöra vad som ska diskuteras. Vi har valt den halvstrukturerade intervjuformen, den karaktiseras av att ha en hög grad av standardisering men

lägre grad av strukturering. Detta innebär att frågorna har någorlunda ställts i ordning, men att den intervjuade har möjlighet att formulera sig fritt (Se bilaga 3) (Hartman, 2003, s 280-282). Anledningen till att vi valde den halvstrukturerade intervjuformen beror på att vi inte är erfarna intervjuare och för att vi inte skulle komma ifrån det väsentliga. Vi har utgått ifrån vår intervjuguide (bilaga 3). Intervjuguiden skulle hjälpa oss att hålla oss inom ämnet och syftet med vår studie.

5:2 Validitet/Reliabilitet/Generaliserbarhet

När man forskar är det viktigt att uppfylla vissa krav av sitt resultat, de man har arbetat fram ska vara giltigt (validitet) och pålitligt (reliabilitet) på ett etiskt godtagbart sätt. Dessa regler är något som vi har haft i åtanke under hela studien. Dessa regler gäller alla forskningsmetoder och detta uppnår man genom att vara noga med att förklara hur man har samlat in, analyserat och tolkat materialet. Enligt Merriam (1988) är generalisering i statistisk bemärkelse inte ett mål för kvalitativ forskning (a.a.,s 174-175, 61).

Validitet

Vi har under arbetets gång haft giltighetskravet i åtanke under arbetets gång. Det vill säga att vi undersöker det som var avsett att undersöka. För att i bästa mån tillgodose detta krav har vi upprepade gånger återgått till syftet med vårt arbete. Detta även under formulerandet av intervjuguiden (bilaga 3). Vid inhämtande av bakgrundsmaterialet till undersökningen har vi tänkt mycket på att gå direkt till källan i den mån det har varit möjligt (Trost, 1997, s 101-102).

Reliabilitet

Reliabilitetskravet innebär till dels att det ska vara möjligt att upprepa undersökningen och få samma svar. Vi anser att det går att upprepa vår undersökning men man bör ha i åtanke att vi är individer och deltar i olika processer detta innebär att svaren nödvändigtvis inte blir detsamma varje gång frågan ställs. Under intervjuerna och i analysen har vi försökt att spegla respondenternas upplevelser så objektivt så möjligt. Detta för att undvika en snedvriden tolkning under vår analys (a.a., s 99-100).

5:3 Etiska överväganden

Informationskravet har vi tillgodosett dels via telefon och dels via ett informationsbrev som skickades ut till våra respondenter innan intervjun ägde rum. I informationsbrevet redogjorde vi

för syftet med vår uppsats samt om *konfidentialitetskravet* och *nyttjandekravet*. Vi har informerat om att deltagandet i studien bygger på frivillighet och att deltagandet kunde avbrytas efter önskemål. *Nyttjandekravet* har vi tagit hänsyn till genom att informera respondenterna att all material endast kommer att användas i denna studie. Och att all insamlat material kommer att förstöras efter examination av uppsatsen.

Konfidentialitetskravet blev tillgodosett genom att all material behandlades konfidentiellt vilket innebär skyddande av respondenten genom att ändra namn och identifierande drag. Det utskrivna materialet har förvarats skyddande för allmänheten. Vi har ingen personlig relation till respondenterna. *Samtyckeskravet* tillgodoseddes i samband med informationsbrevet. Respondenterna fick ge sitt godkännande genom underskrift av medgivandeblankett innan intervjun genomfördes. Det var samtidigt en bekräftelse på att de hade tagit del av informationsbrevet. Från början var vi intresserade av barnperspektivet, hur mår barnet? Ett alternativ hade då varit att intervjua barn. Men det hade inte varit etiskt försvarbart med tanke på vår brist på kunskap och ovana inom detta område. Därför har vi intervjuat de personer som kommer barnet närmast personer som jobbar i stödjande verksamheter med barn som växer upp med missbrukande förälder/föräldrar.

5:4 Urval

Vi har använd oss av ett ändamålsenligt urval. Vi var intresserade av att intervjua personer som vi antog ha den bestämda kunskap som vi sökte (Hartman, 2004, s 284). Vi har via Internet sökt efter verksamheter som har stämt in på vårt syfte. Urvalsområdet har vi begränsat till södra Sverige. I urvalet har vi strävat efter att få så stor variation som möjligt bland våra respondenter. Detta innebär bland annat att vissa av de verksamheter som vi har uppsökt inte endast fokusera på barn till missbrukare utan till barn i allmänhet i behov av stöd. Ett krav var dock att de i sitt arbete kom i kontakt med barn till missbrukande förälder/föräldrar. Vi kontaktade våra respondenter per telefon och via mail med förfrågan om intresse att delta i vår studie. Samtliga tillfrågade tackade ja till intervjuerna. Urvalet blev följande: Ett behandlingshem som jobbar med barn, till missbrukare, i daglig barnverksamhet. Ett behandlingshem som erbjuder barn, ungdomar och andra anhöriga, till missbrukare, familjeveckor där man ökar kunskapen om vad ett missbruk för med sig. En ungdomsmottagning som jobbar med ungdomar som själva har

hamnat i ett missbruk. Tre barngruppsverksamheter som jobbar med barn och unga till missbrukare. Och slutligen en hjälptelefonsverksamhet dit barn och unga i behov av stöd kan ringa. Kontakten med ungdomsmottagningen fick vi via BUP(barn och ungdomspsykiatriska mottagning) som tyckte att detta kunde vara en lämplig instans att intervjua. Motiveringen var att många av de ungdomar som hänvänder sig till dem oftast själva kommer från missbruksfamiljer. BUP hade ingen specificerad hjälp eller stöd till barn som växte upp med missbrukande förälder/föräldrar.

5:5 Tillvägagångssätt

När vi hade beslutat att vi skulle göra en undersökning om vad som finns för hjälp och stöd till barn som växer upp i missbruksfamiljer började vi undersöka vad det fanns för verksamheter via Internet. Sökord vi använde oss av var *barngrupper, behandlingshem, frivilliga organisationer* och mot våra förväntningar fanns det många verksamheter. Vi fick även tips av bekanta och personal inom området. Vid inhämtandet av adekvat litteratur använde vi oss av bibliotekets databas Libris. Något vi har upplevt som ett problem är att det var svårt att hitta material om CAP-metoden. Detta kan bero på att det är en metod som används i undervisningssyfte och finns tillgänglig att köpa för kursdeltagare. Urvalet av litteraturen var stort men fanns inte mycket om personalens upplevelser av sitt arbete, vilket ökade vårt intresse eftersom det verkade vara ett utforskat område. Vi har sökt nationella forskningsrapporter via bibliotekets databaser utan något resultat. Detta var en av anledningarna till att vi använde oss av Rädda Barnens rapport 4. Denna rapport kunde vi knyta till vårt syfte och valde att använda oss av den trots att den inte var vetenskaplig. Dessutom fick vi tips om att titta i forskning rapporten *Mot alla odds* vilket vi ansåg som väsentlig i vår undersökning. Vi började i tid att söka respondenter, vilket inte har varit något problem. Alla respondenter vi talade med var intresserade av att ställa upp och vi blev välmottagna när vi kom.

Innan vi gick ut och intervjuade hade vi läst in oss på vad det kan innebära för barnet att växa upp i missbruksfamilj och hur man kan arbeta i praktiken. Vi hade även provintervjuat varandra innan för att sätta oss in i hur respondenterna kan uppleva intervjun och om frågorna var relevanta till vårt syfte. Innan mötet med respondenterna hade vi skickat informationsbrev, medgivandeblankett och intervjuguide med information om att bandspelare skulle användas under intervjun. Att låna bandspelare från skolan har inte varit något problem, vilket kan bero på

att vi var ute i god tid. Innan intervjun försäkrade vi oss om att respondenterna hade tagit del av de olika informationsbrev. Intervjun genomfördes efter avtalad tid som respondenten/respondenterna själv hade fått bestämma. Vår avsikt från början var att endast en av oss skulle intervju varannan gång ensam. Vilket gjordes vid de två första tillfällena. Men efter övervägande bestämde vi att vara två vid kommande intervjuer. Detta dels för att reaktionen som vi fick från respondenterna var att de trodde att vi var två som skulle intervju. Dels tyckte vi också att det skulle vara till hjälp i själva analysen. Trost (1997, s 44) påpekar att det ur den intervjuades perspektiv kan kännas som ett makt övergrepp i de situationer när man är två intervjuade. Detta var vi väl medvetna om när vi tog vårt beslut. Med tanke på att det hos respondenterna fanns en förväntan av att vi skulle vara två och med tanke på deras professionalitet så ansåg vi att risken inte var så stor för detta. Vi turades om att intervju. Respondenterna informerades innan intervjun om att den ena parten av oss skulle hålla i intervjun, den andra av oss bjöds sedan in på slutet av intervjun för eventuella frågor. Intervjuerna tog ungefär ca: 1 timme och under varje intervju var vi noga med att aktivt lyssna. Något vi även tänkte på under intervjun var att när det blev tystnad väntade vi in respondenten/respondenterna. Vi informerade även våra respondenter om att de kunde återkomma om det var något de ville tillägga. I informationsbrevet uttryckte vi att respondenterna kunde få ta del av den utskrivna intervjun vilket två av respondenter önskade.

Alla intervjuerna skrevs sedan ut ordagrant av var och en. Vi tyckte att det var bra att skriva ordagrant eftersom det skulle bli lättare att plocka ut citat och minska risken för missuppfattningar. Inspelandet har gjort att vi har känt oss trygga i intervjusituationen. När vi hade läst igenom intervjuerna, flera gånger, tittade vi efter likheter och skillnader. Tillsammans sorterade vi ut tema som var relevanta för vårt syfte. Varje tema kan i sin tur innehålla olika delområden. Under varje tema plockade vi sedan ut relevanta citat. Efter utskrift av intervjuerna började vi att diskutera om en intervju var relevant till vårt syfte. Efter mycket diskussion beslutade vi oss för att inte använda oss av den i vårt slutresultat. Anledningen till detta var att verksamheter riktade sig till missbrukande ungdomar, detta gick emot vårt syfte. Anledningen till att genomförde intervjun var efter kontakt med BUP. De uttalade sig om att där fanns mycket kunskap kring barn till missbrukande föräldrar.

5:6 Metoddiskussion

Vi anser att den kvalitativa metoden har varit relevant för vår undersökning och att en annan undersökningsmetod inte hade varit användbar till syftet. Anledningen till att vi har ansett att den är relevant beror på att vi var intresserade av att öka vår förståelse hur personal i olika verksamheter upplever att arbeta med barn med missbrukande förälder/föräldrar. Vi valde att använda oss av den halvstrukturerade intervjuformen som karaktiseras av att ha en hög grad av standardisering men en lägre grad av strukturering. Detta har vi ansett varit en bra intervjuform eftersom frågorna har ställts i någorlunda ordning men de intervjuade har kunnat formulera sig fritt (Hartman, s 280-282). Under intervjuerna har vi haft stor hjälp av vår intervjuguide (bilaga 3). Den har hjälpt oss att inte glömma viktiga frågor som varit väsentliga för vårt syfte. Urvalsmetoden vi använde oss av var den ändamålsenliga, vilket har passat vårt syfte. Vi hade dock i början av vårt arbete funderingar kring urvalet. I dag kan vi se det ur en annan synvinkel, att arbetet kanske hade varit enklare att hantera om man endast hade utgått ifrån barngrupper med olika utgångspunkter. Vi har genom vårt arbete känt en svårighet i att begränsa oss och en av anledningarna till detta tror vi kan vara urvalet. Detta tycker vi har märkts i bakgrunden som har varit svår att begränsa vilket har medfört att vår bakgrund har omarbetats under arbetets gång. Något som vi anser är att de stycken vi har i vår bakgrund hade man inte kunnat vara förutan, för att för en ökad förståelse som möjligt. Vi tycker dock att det resultat som vi har kommit fram till överväger det faktum.

6 Presentation av verksamheter/respondenter

Vi har intervjuat sex verksamheter som har anknytning till barn som växer upp i missbruksfamiljer. Respondenterna vi har valt utifrån varje verksamhet är personal som arbetar direkt med barnen. För att göra det tydligt för läsaren kommer vi först att presentera varje verksamhet för sig och numrera dem från ett till sex. Anledningen till att vi numrera verksamheterna beror på att det ska bli tydligt för läsaren att se likheter och skillnader mellan respondenternas upplevelser från de olika verksamheterna. Vi har tagit hänsyn till konfidentialitetskravet vilket innebär att respondenterna är avidentifierade och resultatet går inte

att härleda till deras verksamhet. Efter att vi har presenterat verksamheterna var för sig kommer vi att utgå från olika tema som har varit återkommande i intervjuerna och relevanta för vårt syfte.

1. Barngrupp för barn som har föräldrar som missbrukar/missbrukat alkohol eller droger men även föräldrar med psykisk ohälsa. Barngruppen vänder sig till barn mellan 6-16 år som är åldersindelade. Gruppen träffas 15 gånger och verksamheten utgår från det pedagogiska programmet, CAP metodiken och sjukdomsbegreppet. Verksamheten har samarbete med Svenska Kyrkan.

2. Ideell partipolitiskt och religiöst obunden organisation som erbjuder barn och unga stödsamtal via telefon och mail. Verksamheten utgår i sitt arbete från barnkonventionen och har ett salutogent förhållningssätt. Detta innebär att man stärker barnets egna resurser, att se möjligheter istället för hinder.

3. Barngrupp för barn som har missbrukande förälder/föräldrar. Barngruppen riktar sig till barn i åldern 6-19 år och tar endast in barn som har en förälder som är beroende eller har varit beroende av droger, alkohol och tabletter. Gruppen träffas under två timmar, en eftermiddag/kväll i veckan under en termin. Grupperna indelas i åldrarna 6,7,8 år och 9,10,11 osv. De är endast 5-7 barn i varje grupp. Verksamheten arbetar efter Rädda Barnens material *När mamma eller pappa dricker* men utgår inte från sjukdomsbegreppet men anpassar sig om ett barn har en förälder som har varit i behandling inom tolvstegsmodellen. Gruppverksamheten har ett samarbete med Svenska Kyrkan.

4. Verksamheten är ett behandlingshem för kvinnliga missbrukare, den är indelad i tre inriktningar. Det finns både barnverksamhet, relationsarbete och drogbehandling. Vår respondent vi har intervjuat är verksam inom barnverksamheten. Verksamheten utgår från tolvstegsprogrammet och sjukdomsbegreppet. De utgår från CAP- metoden i gruppverksamheten med barnen.

5. Barngrupp med åldrar 7-12 år med olika problematikområden såsom våld, psykisk sjukdom och missbruk. Verksamheten bygger på CAP-programmet som är ett pedagogiskt stöd och

utbildningsprogram som vilar på sjukdomsbegreppet. Gruppen träffas 16 gånger under en termin och en och en halv timme per gång. Verksamheten drivs i socialförvaltningens regi.

6. Behandlingshem för vuxna missbrukare som erbjuder sina anhöriga/ungdomar mellan 13-18 år en ungdomsvecka. Ungdomsveckan pågår från måndag till fredag under internatform. Behandlingshemmet arbetar efter tolvstegsmodellen som vilar på sjukdomsbegreppet. Syftet med ungdomsveckan är att träffa andra barn med liknande problematik. Under veckan får man kunskap om vad beroende är, att missbrukaren bär ansvar för sitt missbruk och hur det kan påverka ens känslor och beteende samt hur man tar hand om sig själv på ett bra och positivt sätt.

7 Resultatredovisning

Under bearbetningen av vårt datamaterial fann vi återkommande tema som vi ansåg var relevanta till vårt syfte.

Resultatet kommer att behandla personalens upplevelser i arbetet med barn som växer upp med missbrukande förälder/föräldrar. Vi kommer även att belysa hur personalen arbetar. Begrepp som har varit återkommande i intervjuerna har vi delat in i tema: Upplevelser av arbetet, Tydlighet/Struktur, Barnets utveckling, Blandad problematik, Samverkan, Den första kontakten.

7:1 Tema- Upplevelser av arbetet

Det gemensamma för respondenternas upplevelser är att det är barnets behov som är i fokus. Det är barnet som själv sätter ord på sina upplevelser och känslor. Det handlar om att stärka barnets självkänsla och att hjälpa barnet att hitta sina egna resurser. Verksamhet 2 skiljer sig dock i sitt arbetssätt i och med att det är ett samtal för stunden som de uttrycker det "här och nu" fast ändå att kunna visa barnet var det kan söka hjälp. De andra verksamheterna däremot kan ha samtal över en period och kanske kan gå mera på djupet i problematiken. De flesta respondenterna upplever även att det är mycket viktigt att vara seriös när man arbetar med barn. Att man gör alla arbetsuppgifter tillsammans med barnen och att man delger av sig av sig själv som personal, men endast på det lilla, man lägger ut men tar tillbaka. Denna balans är mycket viktig anser respondenterna. Men de poängterar att man inte får lägga ut något som berör för mycket samtidigt

som man inte får bli ytlig. Den öppna kommunikationen för med sig att barnen vågar öppna sig och dela med sig av vad de vill. Respondenterna menar att de barnen bär med sig måste komma ut innan de kan tänka en annan tanke. Får de inte uttrycka vad de känner får de sitta och hålla inne med det. Detta för med sig att de inte kan höra vad de andra säger eller ta in någon annans erfarenhet. Så öppningen betonar respondenterna är viktig. De lägger mycket vikt vid att man som personal ska ha en öppen kommunikation med alla barnen. Något respondenterna även upplever som viktigt i sitt arbete är att skapa trygghet och tillit i relation till barnen.

(2)

"Det handlar om att lyssna och bekräfta, det handlar om att sätta ord på det som händer. /---/ Det handlar mycket om att inventera tillsammans med barnet. Vem finns runt omkring dig i ditt nätverk? I din familj. /---/ Då får man vara rätt så konkret, vad händer om du pratar med din mamma eller pappa? Har du någon farmor, farfar? En fotbollstränare, är det någon du känner att du skulle kunna prata med? /---/ Man hoppas att vuxna tar sitt ansvar men sedan vet vi att det kan vara svårt. Men det handlar ändå om att hitta vuxna att lita på. /---/ Sedan får man kanske informera vad som kan hända när du kommer i kontakt med socialförvaltningen. Vi berättar vad som kan hända formellt, att det blir utredning, information som är viktigt för barnet att ta ställning till. Att ta kontakt med socialförvaltningen eller inte."

(3)

"Däremot står vi på barnen, att vi pratar med barnen, om din pappa ringer och är full så får du säga att du inte vill prata med dig när du är full. Det är det dubbla eftersom vi ska stärka dom, så dom kan stå emot och prioritera sitt eget liv."

(5)

"Vi har ju självkänsla det pratar vi mycket kring. Kroppskänedom, det kan också vara något som är ett problem för vissa barn. Vart mitt personliga revir går. Hur nära vill jag släppa och vem vill jag släppa nära? För en del barn, just i missbruksfamiljer, det kommer hem folk till en och hälsar på som beter sig konstigt. Och föräldrarna är berusade och då kan det vara någon som försöker och gör övergrepp mot barnet och såna saker. Så att säga nej, markera att det här inte är okej. Prata lite kring det. Vi gör kanske några övningar tillsammans."

7:2 Tema - Tydlighet/struktur

Våra respondenter upplever att det är viktigt att ha tydlighet/struktur, vara lyhörd samt vara flexibel i sitt arbetssätt, en flexibilitet inom ramarna för verksamheten eftersom barn till missbrukare ofta har levt eller lever ett väldigt oförutsägbart liv. De flesta verksamheterna utgår från olika tema i sitt arbete med barnen som t.ex. missbruk, känslor, självkänsla, roller, obehagliga händelser mm. Tema ser annorlunda ut i de olika verksamheterna beroende på vilken problematik ser utför de barn som kommer i grupperna. Något som en av respondenterna betonar är att man inte tar in vikarier eftersom de upplever att de är i en process med barnet.

(1)

"Vi följer den här CAP metodiken (Children are People to). /---/bygger mycket på att det ska vara likadant varje gång, för att det ska vara tryggt för barnen. Dom vet vad som ska hända det blir förutsägbart. Det är liksom själva strukturen sedan försöker vi liksom att se varje barn och stannar upp och så i det vi håller på med så att säga. Men strukturen är ju viktig."

(3)

"Vi har en planering som vi har gjort i förväg. Basen ser likadan ut vi börjar likadant och avslutar det likadant, vi har våra bestämda positioner i vad vi säger eller vem som säger vad, så barnen vet vem som avslutar och vem som tar början. Vi jobbar utifrån rädda barnens material "När mamma och pappa dricker" detta är vår bas liksom detta är vår manual och där finns vissa arbetsblad också, detta är liksom en ram. Inom denna ram har vi gjort rätt mycket eget arbete och har ett stort mål med liksom att möta varje barn. För är där inget möte blir det inget av."/---/ Och eftersom vi har basen kan vi alltid vara flexibla i att byta ut bitar, för att tillgodose vad barnet eller gruppen behöver."

(4)

"Varje gång ser likadan ut/---/något som vi lägger stor vikt vid. Att dagen ska vara förutsägbart. För det har det inte varit tidigare. Mycket viktigt med struktur, regler och rutiner, jätteviktigt./---/Dag är dag och natt är natt. Att på dagen är man vaken och på natten sover man. Det är väldigt mycket det primära vi jobbar med. Verkligen basala behov och vardagen."

7:3 Tema - Barns utveckling

Respondenterna upplever att konsekvenserna av att växa upp med missbrukande förälder/föräldrar kan se olika ut i barnets beteende, det kan vara från den som sparkar och skriker mest till den som inte gör mycket väsen av sig. Respondenterna upplever att de utåtagerande barnen får den största uppmärksamheten medan de inåtvända glöms gärna bort. Detta är något som de tycker att skolan borde ha i åtanke i sitt arbete med barnen. De upplever även att det för med sig mycket oro och att barnen tar på sig mycket skuld och skam. Vissa barn är också mycket ansvarsfulla och överanpassade. I de verksamheter där barnen träffas i grupp märker personalen en lättnad hos barnen genom att de blir mera öppna, glada och talar mera när de får träffa barn i liknande situationer. Personalen upplever även att det är lättare att arbeta med de yngre barnen eftersom de äldre barnen har byggt upp ett större försvar. De barn som väl börjar i verksamheterna upplever personalen stora förändringar hos och dessutom är verksamheten en plats där barnen upplever AHA-upplevelse.

(3)

Konsekvenserna är ju okoncentration i skolan, får inte ihop det med kompisar, otrygga, ledsna, arga, jätteduktig, ordentlig, sköter allt, tyst, blyg, familjeansvar, lojal och ont i magen."

(3)

Ju tidigare man kommer på att de inte är mitt fel, ju friare blir det för de barnen oavmätt hur du ska växa upp. Och de ser vi på våra 6 Åringar och de bara sitter här och plafs medan ju äldre man blir där har man de tysta, där får vi jobba mycket hårdare innan vi har släppt den här första /---/ ju tidigare vi är inne ju öppnare är de ju och förändringen är häftig att se om de har varit med här i ett år. Det är mycket ja-stärkande i vårt arbete vem är du? och hur värdefull du är...

(4)

" De är ju barn som har fått, vad ska jag säga, för att få uppmärksamhet så har man försökt att få det från vart man än kan få det. Kanske lite här och lite där. Mer eller mindre aldrig känt den här tilliten till en och samma eller två och samma personer, utan att detta barn har fått ta hand om sig själv väldigt mycket. Och de visar sig också på så sätt att , inte alla men väldigt många barn kan inte ta emot tröst. Utan tröstar sig sig själv."

(6)

"Ja, det är en drastisk utveckling från måndag till fredag. Dom är sådär arga slutna och krångliga på måndagen så är de så lätta att ha med att göra redan på onsdagen. Så på fredagen är de jättelyckliga och har bytt telefonnummer och vill aldrig skiljas från gruppen."

7:4 Tema - Blandad problematik

Vissa av verksamheterna upplever att det inte är bra att blanda olika sorters problematik med varandra dvs. barn som växer upp i hem med våld, psykisk ohälsa och missbruk. De menar då att barnen kan bli vilsna och känner inte igen sig i varandras berättelser. Respondenter från en verksamhet förtydliga med att konsekvenserna från ett missbruk ser annorlunda ut än en familj med psykisk ohälsa. Till exempel vid psykisk ohälsa åker föräldern/föräldrarna periodvis in på sjukhuset. De få verksamheter som har den blandade problematiken, det vill säga barn som kommer från hem med föräldrar med psykisk ohälsa eller missbruk, upplevde att det hade med rekryteringen och resurser att göra. I verksamhet med blandproblematik resonerar personalen att vissa föräldrar är negativt.

(5)

"Alltså, jag tror att det kan påverka, alltså i vissa fall. Så tror jag att det kan påverka föräldrarna att vi berättar om vår verksamhet och att hit kommer barn med föräldrar med dom olika problemområdena. Vissa kan bli påverkade av det. Typ, nej jag vill inte att mitt barn ska träffa den sortens barn. Då gör man sig en bild av att det är rätt så dåligt fungerande barn som kommer tex från ett missbrukande hem. "

De renodlade verksamheterna resonerar på följande sätt

(3)

"Jag tänker att man blandar det för att man har för lite barn, jag tänker, psykisk ohälsa, man kan belasta barnen istället. För de sitter redan med någonting om det är psykisk ohälsa eller att man har missbruk så blir det något mer. Visst är det saker man kan känna igen men det är också väldigt stora olikheter/---/Du kan gå mycket mer konkret och mycket djupare i problematiken ibland kan de vara svårt för oss att både ha alkohol och

narkotika."

(1)

"Efter några år bestämde vi oss för att blanda grupperna. Det var ju de att barnen fick stå i kö länge och att det var svårt att få ihop det här med åldrar och så tänkte vi att kanske bättre det än att de får vänta så länge."

7:5 Tema - Samverkan

Två verksamheter har samverkan med Svenska Kyrkan. Alla våra respondenter har kontakt med socialtjänsten i de fall där de får vetskap om att ett barn far illa. Detta är något som de är tydliga med att informera barnen om. Det är dock inte alla verksamheter, som bland annat det ena av behandlingshemmen (6) som har andra aktörer som de samarbetar med. De flesta har dock vissa möten gemensamt med andra aktörer så som skola, skolsköterska BUP (Barn och ungdomspsykiatriska ungdomsmottagningen), föräldrar mm. En del av våra respondenter har uttryckt sig om en utökad samverkan som är på planeringsstadiet eller en önskan om en utökad sådan. Respondenterna har uttryckt sig om en önskan om en ökad kunskap kring barn till missbrukare inom skolan och i samhället i stort.

(2)

"Sedan har vi i hela landet mycket kontakt med ungdomsmottagningen. Det handlar mycket om att inventerar tillsammans med barnet. Vem finns runt omkring dig, i ditt nätverk, i din familj?"

(5)

"T.ex. så önskar vi ju att skolsköterska och skolkuratorer och andra som träffar barnen också kan höra av sig eller motiverar familjer dom träffar om dom känner något barn i skolan, där dom ser att det är någonting av det här. Att dom kan prata med föräldrar så vi, vi försöker att bjuda in dom på informationsträffar och delar ut broschyrer till dom för att dom skall kunna rekryterar också."

(5)

"Inte skolan, inte mer än att man informerar om verksamheten. Om man träffar kuratorer och skolsköterska gav ett utskick till alla skolor för barn i den här åldersgruppen. Men annars inget regelbundet samarbete kan man inte säga att vi har. Man är just nu i planeringsstadiet, i alla fall, med socialsekreterarna som sitter på kontoret att man ska ha

samarbete med skolor och kanske barnomsorg."

(6)

"Vi skriver en rapport på var och en som vi skickar till deras socialtjänster, det måste alltid vara känt av socialtjänsten att ungen kommer hit på denna vecka även om föräldrarna betalar själv. Så måste det finnas en socialsekreterare som vi kan rapportera till. Och det vi har sett skriver ni ner och vad vi tror kan vara till hjälp. Så där har vi någon form av fortsättning. Sedan är det upp till socialtjänsten."

7:6 Tema - Den första kontakten

Den första kontakten i olika verksamheter kan se olika ut, dels kan man komma genom socialförvaltningen, skolkuratoren, skolsköterska, vårdcentraler eller från eget initiativ. Respondenterna upplever dock att de flesta barn har varit i kontakt med en socialsekreterare innan de uppsöker verksamheten. Verksamhet 2 och 3 skiljer sig dock mot detta eftersom verksamhet 2 är en verksamhet som barnen själv styr kontakten via telefon eller mail, medan verksamhet 3 upplever att intagningen är jämt fördelad mellan socialsekreteraren och frivilligheten.

(2)

"Det är barnet som styr eftersom det är dom som kan lägga på. Dom väljer om dom vill fortsätta eller inte. Det är barnet som styr samtalet. Det är barnet som är i centrum, det är barnets behov som ska styra samtalet."

(3)

"Mer än hälften kommer hit ju hit själv alltså med föräldrarna. Alltså föräldrarna ringer hit. De behöver inte gå genom socialförvaltningen, utan mer än femtio procent kommer utan, de kommer själv utan kontakt med socialsekreteraren."

(5)

"Och då framförallt rekryterar vi från kollegorna på kontoret, alltså socialsekreterarna på barn och familj. Det är väl nästan där alla har kommit nu, de barnen. Vi får sällan någon från vår vuxengrupp."

Respondenterna från 1,3 och 5 som arbetar med barngrupper upplever att det är svårt att få barnen till verksamheterna. De betonade även vikten av föräldrarnas insikt om sitt missbruk.

Respondenter från verksamhet 4 och 6 som arbetar med anhöriga/barn till missbrukare på behandlingshem upplever inte denna svårighet eftersom föräldern har kommit till insikt med sitt problem. Några av gruppverksamheterna betonade vikten av att möta föräldrarna med respekt och uppmuntrar föräldrarna att låta barnen pröva. De barn som inte har intresse brukar gruppverksamheterna ge förslag om att komma en till två gånger för att pröva. Något de belyser är att när barnet väl hade prövat ville de inte där ifrån.

(1)

"Det är fortfarande ett stort bekymmer, dels är det från barns synvinkel och föräldrarna det här att man håller det inomfamiljen många gånger, utåt sätt, ska det vara som vanligt. Fungerar och inte visa det, det är skämmigt och för barnen är det mycket skull och skamkänslor, tar på sig mycket själva. Det blir samma förhållande tänker jag som har ett dolt missbruk, det blir ett mörker tal där. Barnen kommer ju inte förrän föräldrarna har tagit tag i sitt missbruk, eller att dom har separerat då barnet bor hos den som inte har missbruksproblem. /---/Barnen är alltid sända av föräldrarna, här går inga barn utan att ha föräldrarnas medgivande eller åtminstone en förälder."

(5)

" För det stora problemet i grupperna är rekryteringen. Det är ett jätte jobb. Vi vet att det finns barn ute i samhället som har de här problemen i hemmen men föräldrarna är dom stora förnekarna. Så att dom ser inte alltid barnens behov. Kanske dom som är i behandling och så, där man diskuterar och pratar om det här med familjer och att det finns barn. Då , när man själv har fått hjälp så kommer man på, OJ barnet skulle också behöva något, för dom drabbas ju."

(4)

"...för oss är det liksom , vad ska jag säga självklart för vi vet ju att dom mammor och barn som kommer till oss, dom kommer inte här om inte dom har ett missbruk."

Verksamhet 2 som inte upplevde problem i rekrytering, upplever att det finns många grupper för barn till missbrukare.

(2)

" Jag tror att det är en målgrupp där man har satsat en hel del. Där finns en hel del stöd som vänder sig bara till den här målgruppen. En hel del stöd som fungerar rätt så bra tror jag, bland annat med grupper och så, Om jag jämför med andra barn med annan

problematik som inte får de stöd de behöver. Jag menar inte att det alltid lyckats men jag tror ändå att de är en målgrupp som man har uppmärksammat."

8 Resultatanalys

Bowlby (1994, se s 17) talar om vikten för barn att veta att det finns en bas där de kan söka betryggande uppmärksamhet, tröst, stöd eller skydd. Det finns vissa likheter med respondenternas upplevelser av sitt arbete att det ska finnas en trygg bas där barnet kan finna stöd. Man skulle kunna säga att respondenterna i sitt arbete fungerar som en trygg bas för barnen. Tryggheten skapas bland annat, som vi läste om i respondenternas uttalande om, genom bekräftelse och lyhördhet. I samtal arbetar respondenterna med att stärka barnets självkänsla och att kunna sätta gränser i mötet med andra vuxna. Man skulle kunna säga att man arbetar med barnets inre arbetsmodell som Bowlby (1994) förespråkar att utgå ifrån i mötet med andra. Även Övreeide (2001, se s 9) menar att barn kan låsa sig i sin förståelse av sitt problem och att det i sin tur hindrar barnets anknytning och utveckling. För att hjälpa barnet vidga sina känslomässiga upplevelser och förståelse av sin problemsituation måste man möta barnet med bekräftelse och med fokus på barnets upplevelser. Detta tog vi del av genom respondenternas uttalande om bekräftelse, lyhördhet och att hjälpa barnet sätta ord på sina känslor.

Hansen (1995) framför att i en missbruksfamilj finns det oftast ingen ordning och struktur, tillvaron är oförutsägbar och man tar en dag i taget vilket medför att barnen inte vet vad som ska hända. Detta är något som personalen också upplever som vanligt i en missbruksfamilj. Därför väljer de flesta verksamheter att sätta fokus på detta som en motsats till barnets vardagssituation. Det är något som kan knytas till både CAP-metoden och Rädda Barnens arbetsmaterial. Nämligen vikten av struktur, tydlighet och förutsägbarhet. Något som Antonovsky (2005) betonar med komponenten *begriplighet* som förklarar i vilken omfattning man upplever inre och ytte stimuli från omvärlden som begripligt och informationen känns som ordnad, sammanhängande, tydlig och strukturerad. Något personalen upplever är tydlighet och struktur är viktigt. Det är just denna tydlighet och struktur som Antonovsky menar hjälper barnet att hantera det som barnet upplever i sin situation. Övreeide (2001) resonerar om att den tydliga ramen för samtal är viktigt

för barnet. Ramen gör att barnet slipper utveckla gissningar och fantasier om en ökad kontakt med personer som håller i samtalet. Werner och Smith (2003) menar att en viktig och skyddande faktor för barn som växer upp i missbruksmiljö är regelbundna vanor. Något som respondenterna också upplever som mycket viktigt.

Werner och Smith (1992) betonar att en viktig skyddande faktor för barn i högriskgrupper är att det finns andra stödjande vuxna personer t.ex. lärare, ungdomsledare m.m. Respondenterna upplever att de hjälper barnet att styrka sin självkänsla och att hitta resurser som de kan känna tillit och trygghet till.

Något som även Antonovsky belyser är komponenten (hanterbarhet) för att hjälpa individen att inte känna sig som ett offer inför sin omgivning. Enligt Övreeide (2001) är det bäst om samtalet/mötet kan trianguleras. Detta innebär att man involverar en utomstående person som står barnet nära t.ex. en lärare, tränare m.m. I Rapporten från Rädda Barnen ansåg socialsekreterarna att det skulle förbättra samverkan om socialtjänsten fanns närmare folket, de menade att de behövde ha en mer aktiv roll i samhället som exempel att presentera sig i skolorna och vara delaktiga i elevhälsan. Våra respondenter upplever också att samverkan med skolan skulle kunna se mycket bättre ut genom en ökad kontakt. Dessutom betonas i rapporten från Rädda Barnen att socialsekreterarna upplevde i sitt arbete att det gjordes för få anmälningar om barn som far illa. Våra respondenter upplever anmälningsskyldigheten, om barn som far illa, som ett problem. De uttalar sig om att människor överlag är rädda för att göra en anmälan och att denna rädsla kan bero på många olika faktorer bland annat okunskap och en rädsla för effekterna av anmälan. I socialtjänstlagen 14 kap 1 § påpekas det att: *var och en som får kännedom om något som kan innebära att socialnämnden behöver ingripa till ett barns skydd bör anmäla detta till nämnden.* I andra stycket av 1 § framför man att alla som arbetar inom verksamheter som berör barn och ungdomar har en skyldighet att genast anmäla till socialnämnden.

Hansen (1995) framhåller det faktum att eftersom man inte talar om problemet hemma, i missbruksfamiljen, väcks ofta en känsla av skam hos barnet. Han talar om att den vuxne har svårt att hantera sin föräldraroll. Man förnekar sitt missbruk för familjemedlemmarna och för omvärlden genom lögn och bortförklaringar. Övreeide (2001) talar om att när barns situation och reaktioner blir bemötta som självklara och bekanta så minskar den skamkänsla och press som

barn kan ha byggt upp inom sig. Personalen upplever en lättnad hos barnen när de får tala om familjeproblematiken. Man skulle kunna säga att barnets problematik bemöts som något välbekant genom att ta del av berättelser från barnen som befinner sig i liknande situation och genom personalens bemötande. Inom de verksamheter som utgår från tolvstegsprogrammet lägger stor vikt vid att träffa andra i samma situation där man kan dela sina erfarenheter, tro, hopp och styrka med varandra. Även här kan man mellan deltagarna få respons på en problematik som självklar och bekant. I rapporten *Barnets bästa kräver resurser* från Rädda Barnen uppgav barnen att de hade upplevt det mycket positivt att bli sedda och tagna på allvar när de träffat barn i samma situation. Respondenterna upplever att det är viktigt för barnen att träffa andra barn som är i samma situation. Detta är något som man kan knyta an till teorin KASAM som antyder att det krävs att tillvaron blir *begriplig, hanterlig* och *meningsfull* för att skapa känsla av sammanhang. För att nå denna känsla av sammanhang krävs att de tre komponenterna är uppfyllda. Respondenterna upplever att barnen kommer till insikt om missbruksproblematiken när man arbetar med temat missbruk och att många barn får AHA-upplevelser när man pratar om detta tema. Detta kan man koppla till komponenten *meningsfullhet* där barnet får en insikt om att missbruket inte är deras problem utan respondenterna upplever att de hjälper barnet att vidga sin syn och att inse att det inte är barnets fel att mamma eller pappa dricker.

Som vi tog upp tidigare så var det just igenkännandet, att möta andra i liknande situation, som minskade press och skamkänsla hos barnet. Och att igenkännandet var viktigt för barnets utveckling. Respondenterna nämner själva att det kan vara ett problem när barnen inte känner igen problematiken som missbruk eller psykisk ohälsa medför. Igenkännandet upplevde personalen var en viktig faktor för att få en öppen kommunikation med barnen. Övreeide (2001) poängterar att finns det ingen förståelse i samtalet kring barnets levnadsförhållande är det lätt att barnet känner sig annorlunda och konstigt.

Hansen (1994) menar att det i dagens samhälle finns fördomar mot personer som har missbruksproblem och att det just är dessa fördomar som ökar skammen hos den missbrukande förälder/föräldrarna vilket leder till att han/hon inte är så benägen att söka hjälp. I Rädda Barnens rapport upplevde socialsekreterarna att de hade underlättat rekryteringen om socialtjänsten var mer aktiv i samhället men största hindret som socialsekreterarna upplevde var brist på resurser i

form av tid och pengar. Det har även uppmärksammats i rapporten att föräldrars vilja att söka hjälp för sitt problem avgör om barnet får den hjälp och stöd det behöver. Detta är något som liknar våra respondenters upplevelser. I föräldrabalkens sjätte kapitel i 1 § förtydligar man om att barn har rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran. Dessutom står det att barn ska behandlas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling. I 2 § sägs att den som har vårdnaden om ett barn har ett ansvar för barnets personliga förhållanden och ska se till att barnets behov enligt 1 § blir tillgodosedd. Verksamhet 2 upplever att det finns många och välfungerande stödgrupper för barn med missbrukande förälder/föräldrar. Detta är något som de andra respondenterna även anser.

9 Slutdiskussion

Vi tycker att vi har fått en ökad kunskap om hur olika verksamheter arbetar med barn som växer upp med missbrukande förälder/föräldrar samt hur personalen upplever sitt arbete? Frågorna vi har utgått ifrån är: Hur upplever personalen sitt arbete av ovanstående målgrupp och hur upplever personalen samarbetet med andra instanser? Vi har utifrån olika verksamheter som delvis har utgått från olika arbetssätt hittat gemensamma nämnare. I arbetet med barnen skapas en trygg bas genom bekräftelse och lyhörddhet. I mötet arbetar man med att stärka barnets självkänsla och att kunna sätta gränser i mötet med andra vuxna. Faktorer som respondenterna finner viktiga i arbetet med barnen är att ha tydlighet/struktur, vara lyhörd samt att vara flexibel i sitt arbetssätt. För att kunna möta barnet där det befinner sig i sin utveckling. Anledningen till att de tycker att dessa faktorer är så viktiga beror på respondenternas kunskap om hur det är att växa upp i en missbruksfamilj, de vill skapa en förutsägbar miljö för barnen så de känner sig trygga.

Något som har framkommit i resultatet är att respondenterna uttrycker sig på olika vis om att få barnen till verksamheterna. Vissa barngrupper ser det som ett problem, att de har svårt att nå barnen. Detta är något som behandlingshemmens personal inte upplever för att de menar att föräldrarna har kommit till insikt om sitt missbruksproblem. Denna brist på insikt hos föräldrarna är något som vi har uppmärksammat som ett stort problem, att barnet inte kan få den hjälp och stöd som kanske behövs om inte det finns ett godkännande/insikt från föräldern/föräldrarna. Detta

kan verka motsägelsefullt när det i bland annat lagstiftningen sägs att föräldrarna skall se till barnets bästa. Men att detta endast görs i den mån som det finns insikt hos föräldrarna. Något som verksamheterna också påpekar är att de skulle kunna arbeta med fler barn om de samarbetade mer med skolan. Detta är något som även Rädda Barnens rapport skriver om att socialsekreterarna skulle arbeta mer aktivt i samhället men att tid och resurser är ett hinder. Något som återkom i respondenternas uttalande var den blandade problematiken i gruppverksamheterna. Vissa såg det som ett hinder för att man inte kunde gå på djupet i problematiken och att barnen inte kände igen sig i samtalen. Medan andra hade problem med att rekrytera och att barn hade fått vänta på hjälp vilket resulterade i att de blandade grupperna med problematiken alkohol, droger, tablett missbruk och psykisk ohälsa.

Vi kunde läsa att enligt systemteorin är vi delaktiga i ett system som ömsesidigt påverkar varandra och samspelar. Respondenterna upplever en brist i skolans värld där barn som växer upp med missbrukande förälder inte alltid uppmärksammas. Respondenterna uttalar sig om barn som ofta är tysta och duktiga i skolan, där det inte märks på barnet vilken problematik som finns i hemmet. Det är kanske ett sätt för barnen att anpassa sig till det sociala system de befinner sig i. Så även om skolan inte aktivt går in med insatser för barn med olika sorter av problematik så påverkas vi som individer av varandra i olika samband, om man utgår ifrån ett systemteoretiskt tänkande. En tanke som har väckts hos oss är att man skulle utbilda skolpersonalen om hur man uppmärksammar barn till missbrukande föräldrar/förälder, men även hur man som lärare arbetar med barnen. I de verksamheter där man hade kontakt med föräldrar upplevde personalen att det var viktigt att möta föräldrarna med respekt och förståelse. Något vi även har reflekterat över är varför man är så rädd för att anmäla om ett barn far illa då tänker vi både på allmänheten och framförallt skolpersonal. Detta är något som både Rädda barnens arbetsmaterial och Rädda barnens rapport belyser.

Werner och Smith talar om att goda skolresultat är en variabel för de utsatta barnen att framkalla positiv reaktion från omgivningen som sedan hade betydelse för hur barnen klarade sig i framtiden. Detta har kanske ett samband med hur våra respondenter uppmärksammat att barn till missbrukare ofta var duktiga i skolan. Genom att vara duktig i skolan kan det vara ett sätt för barnet att framkalla positiva reaktioner och bli uppmärksammat något som medför att barnet

klaras sig i framtiden.

Andresen (2002) påpekar att man ska utgå ifrån ett systemteoretiskt tänkande inom skolan. Med detta menar hon att när ett barn har beteendeproblem och socioemotionella svårigheter är det snarare ett organisationsproblem än ett individproblem. Vissa skolor har redan detta förhållningssätt i sitt arbete med barnen och det har under arbetets gång kommit till vår vetskap att det finns föreläsningar/kurser, på lärarutbildningen, som belyser hur barn har det i missbruksfamiljer och andra socialt utsatta barn.

10 Slutord

I vårt samhälle är skolan den instans som får kontakt med alla barn. På samma vis som skolan fångar upp barn med läs och skrivsvårigheter borde skolan vara en plats som fångar upp barn med annan problematik för att i sin tur stärka och utveckla dessa i en positiv riktning. Här tycker vi att vår roll som socialpedagoger hade varit en lämplig resurs. Bowlby (1994) påpekar att andra vuxna kan bli viktiga förebilder för barnet. Ett tillvägagångssätt som respondenterna använde sig av var att försöka att få barnen till att hitta viktiga vuxna genom att uppmärksamma för barnet vilka vuxna som fanns runt barnet och som barnet kände att den kan vända sig till och söka stöd. Detta är något som vi vill uppmärksamma. Se vilka barn har vi i vår närhet och var inte rädd, man skadar inte genom att ta kontakt med barnen utan hjälper istället. Under arbetets gång har vi kommit till insikt om att det finns många välfungerande verksamheter samt bra pedagogiska utbildningsprogram för barn som växer upp med missbrukande förälder/föräldrar. Men det största problemet är att nå barnen och det hade varit ett intressant område att forska vidare på. Regeringen beslutade 2007-04-12 att 12.9 miljoner skall gå till alkohol- och narkotikaförebyggande insatser samt bidrag till ungdomsvård och missbrukarvård. De framhåller att barn som lever med familjer med missbruksproblem löper 4-5 gånger större risk att hamna i eget missbruk. Även i regeringens beslut påpekar man vikten av betydelsen av stöd och bekräftelse från vuxna samt behov av tidiga förälderstödande insatser.

Vår utgångspunkt i arbetet var att det var den missbrukande förälder/föräldrar som var i fokus. Under arbetets gång har vi uppmärksammat att det är viktigt att kunna arbeta med föräldrarna och öka föräldrarnas insikt om sin problematik. I regeringens bidrag ingår även förslag om

föräldrautbildning och det är något som vi upplever väldigt positivt. Kan man stärka föräldrarollen så blir det kanske lättare att nå barnen. Att föräldrarna kommer till insikt om att även deras barn kan behöva hjälp.

Avslutningsvis vill vi tacka våra respondenter för ett gott mottagande och delgivande av sitt arbetssätt samt upplevelser av sitt arbete. Vi vill tacka varandra som medarbetare av undersökningen för ett gott samarbete och utväxlande av kunskaper. Vi vill även tacka vår handledare för ett gott handledarskap.

Litteraturlista

- Andresen R. (2002). *Sociala nätverk, grupper och organisationer*. Natur och Kultur, Stockholm.
- Antonovsky A. (2005). *Hälsans mysterium*. WS Bookwell, Finland.
- Arnell A, Ekbom I. (1994). *När mamma eller pappa dricker, en handbok om att arbeta med barn till alkoholister*. Fälth& Hässler tryckeri., Värnamo.
- Bengtsson A. & Gavelin I. (2004). *Familjer och missbruk*. Books-on-Demand, Visby.
- Bergström H. (1996). *Missbruk, människor och relationer*. Studentlitteratur, Lund.
- Bowlby J. (1994). *En trygg bas*. Bokförlaget Natur & Kultur, Falkenberg
- Gorski T, T. (2002). *Att förstå de tolv stegen*. Östlings Bokförlag Symposion AB, Eslöv.
- Grekov T. (2005). Sveriges Rikes Lag,. Ait Gjøvik AS, Norge.
- Hansen F. (1995). *Barn i familjer med missbruksproblem*. Studentlitteratur, Lund.
- Hartman J. (2004). *Vetenskapligt tänkande*. Studentlitteratur, Lund.
- Kvale S. (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Studentlitteratur, Lund.
- Merriam S. (1998). *Fallstudien som forskningsmetod*. Studentlitteratur, Lund.
- Norström C. & Thunved A. (2006) *Nya sociallagarna*. Elanders Gotab, Stockholm.
- Schjodt B. & Egeland T-A. (1994). *Från Systemteori till familjeterapi*. Studentlitteratur, Lund
- Trost J. (1997). *Kvalitativa intervjuer*. Studentlitteratur, Lund.
- Werner E. & Smith, R. (2003). *Att växa mot alla odds, från födelse till vuxenliv*. Edita Nordsted Tryckeri, Stoochholm.
- Övreeide H. (2001). *Samtal med barn*. Studentlitteratur. Lund.

Internet

www.rb.se

<http://64.4.61.250/cgi-bin/getmsg/Barnetsbastakraverresurser%2etxt?&msg=4135E00> (2007-05-25)

www.malmo.se

<http://www.malmo.se/stadsdelar/rosengard/kulturfritid/fritidochforebyggandeverksam...> (2007-03-12)

www.m.1st.se

Ingrid, A. 2003, *Erfarenhetsutbyte om barngrupper, Sociala funktionen.*

http://www.prokrami.se/malins/html/body_cap-grupp_.html (2007-05-30)

Bilaga 1

Informationsbrev

Bilaga 2

Medgivandeblankett

Bilaga 3

Intervjuguide

Bilaga 4

Ansvarsfördelning:

Hej!

Vi vill börja med att tacka för att ni medverkar och vill delge oss era kunskaper inför vår C-uppsats. Vårt syfte med studien är att öka kunskapen för barn som växer upp med missbrukande förälder samt vilka behandlingsmetoder/stöd som kan erbjuda dessa barn.

Vi heter Ann-Christina Karlberg och Annika Mårtensson och läser till socialpedagoger på Kristianstad högskola. Just nu är vi på vår sjätte termin där vi har som uppgift att skiva en C-uppsats. Anledningen till att vi har valt att göra en undersökning om barn som växer upp i missbruksfamiljer beror på att vi har nyligen varit ute på praktik där intresset av missbruk har ökat.

Vi har i vår uppsats valt att inrikta oss på vad socialtjänsten och andra organisationer har att erbjuda barn i denna situation. För att få en inblick i verkligheten har vi valt att intervjua yrkesverksamma personer som kommer i kontakt med barn till missbrukande barn.

Vi kommer att använda oss av bandspelare och dessutom kommer allt material att behandlas konfidentiellt. Material/band kommer att förstöras då uppsatsen är examinerad. Vi vill även poängtera att allt bygger på frivillighet och att ni kan avsluta er medverkan när som helst. Intervjun beräknas pågå under ca: 1 timme.

Vi bifogar dessutom en intervjuguide som vi själva kommer att utgå ifrån under intervjun. Som tack för att ni ställer upp på intervjun kan vi erbjuda en kopia av vår uppsats när den är färdig, det finns även möjlighet att ta del av uppsatsen via Internet. Ni kan dessutom få ta del av den utskrivna intervjun om ni vill.

Tack för att ni ger er tid det betyder mycket för oss.

Vid eventuella frågor kontakta oss!

Ann-Christina Karlberg
0738326082
liller.abk@hotmail.com

Annika Mårtensson
0704756007
annika.martensson.2@hotmail.com

Bilaga 2

Medgivandeblankett

Syftet med intervjun är att få ta del av dina/era erfarenheter och upplevelser i arbetet med barn som växer upp i hem där missbruk förekommer samt att öka kunskap inom området. Intervjuundersökningen verkställs av studenter på Socialpedagogutbildningen på Högskolan i Kristianstad. Intervjumaterialet kommer att användas till vår C-uppsats.

- Ditt deltagande är frivilligt och intervjun kan avbrytas när du önskar.
- Det utskrivna datamaterialet/bandinspelningen kommer att förvaras inlåst och endast tillgänglig för berörda studenter av studien samt handledare.
- Den utskrivna intervjun kommer att avidentifieras.
- Du kommer om så önskas att ha tillgång till den utskrivna intervjun.
- Efter examination av uppsatsen kommer allt intervjumaterial att förstöras. Uppsatsen kommer sedan att vara generell genom att den kommer att finnas tillgänglig på Internet.

Jag har tagit del av ovanstående information samt informationsblad och samtycker härmed till intervju:

Ort, datum: .....

.....

Har du funderingar/frågor så kontakta oss gärna:

Annika Mårtensson
070/4756007

Ann-Christina Karlberg
0476/13455

Vårt syfte med studien är att öka vår kunskap om barn som växer upp med missbrukande förälder samt vilka behandlingsmetoder/stöd som kan erbjudas dessa barn.

Inledning

- presentation av oss själva.
- Syftet med studien, anledningen till att vi har valt detta område samt varför vi valt dig som intervjuperson.
- Genomgång av informationsbrev samt underskrift på medgivandeblankett.

Frågor till personal

1. Kan du berätta om hur du arbetar?
2. Vilken syn har du på missbrukande föräldrar?
3. Vilka metoder arbetar du efter?
4. Vilken/vilka skillnader upplever du mellan nuvarande metod/äldre metod?
5. Hur länge har du arbetat med de metoder du använder nu?
6. Vilket stöd kan du ge till föräldrarna och barnen?
7. Vad tror du att ett missbruk för med sig?
8. Vilken problematik möter du?
9. Vad har du lagt märke till hos barnen?
10. Vilket nätverk använder du dig av?
11. Vilka andra viktiga vuxna tar du kontakt med?
12. Hur upplever du samhällets syn på barn med missbrukande förälder?
13. Vill du ändra eller tillägga något i intervjun?
14. Är det okej att återkomma om vi behöver komplettera intervjun?

Ansvarsfördelning

Bilaga 4

Under arbetets gång har vi delat upp arbetet som nedanstående stycke visar. De delar som var och en har skrivit har kommenterats av medarbetaren och varit delaktig i hur det ska se ut. Detta för att vi båda bär ansvar för arbetet och för att vi håller oss inom syftets område. Resterande har arbetats tillsammans. Anledningen till detta är att vi såg det som en tillgång att kunna delge varandras kunskaper och nya idéer. Under arbetets gång har vi känt ett gemensamt ansvar över arbetet.

Ann-Christina Karlberg

3:1 Mot alla odds

4:3 Anknytningsteorin

2:2 12-stegsmodellen

2:5 Bearbetande samtal

Annika Mårtensson

4:1 Systemteorin

2:1 Missbrukets följder för barn

2:4 Rädda barnens arbetsmaterial

2:3 CAP-metoden